

Andreja Legan Ravnikar

BESEDOTVORNI NIZI V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU 16. STOLETJA S SLOVNIČNEGA IN SLOVARSKEGA VIDIKA¹

1 Uvod

1.1 V najnovejši jezikoslovni literaturi se stopenjske tvorjenke pojmujejo kot skupine tvorjenih besed, ki so razporejene okoli netvorjene besede kot izhodišča za neposredno in v nadaljevanju posredno tvorjenje, pri čemer je ključen tudi skupni pomenski element med tvorjenko in njenim besedotvornim izhodiščem (Kern 2015: 378). Stopenjsko besedotvorje je del besedotvorja, katerega namen je priprava preglednega nabora tvorjenk glede na netvorjeno besedo, prepoznavanje in ugotavljanje deleža tvorjenih in netvorjenih besed po besednovrstni pripadnosti in analiza produktivnosti posameznih besedotvornih podstav tvorjenk (Kern 2017: 25). To je **formalistični (slovnični) vidik** obravnave. Ker pa stopenjske tvorjenke z leksikografskega stališča razkrivajo tudi nastanek novih pomenov (pomenotvorje), je del raziskovanja stopenjskega besedotvorja tudi **pomenski (slovarski) vidik**, tj. preučevanje njihovih leksikalnih pomenov, saj nove besede ne nastajajo stihijsko, temveč zaradi potrebe po poimenovanju nečesa. Tvorjenke v kontekstu stopenjskega besedotvorja niso besede, ki nastanejo iz določenega leksema, ampak besede, ki so tvorjene iz konkretnega pomena določenega leksema (Łachnik 2011a: 159, povzeto po Kern 2017: 26–27). Kot pravi avtor prve slovenske monografije o stopenjskem besedotvorju (Kern 2017: 27), tovrstno razumevanje stopenjskih

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0038, ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

tvorjenk le-te oddaljuje od t. i. besednih družin, to je sestavov besed s skupnim korenem (Stramljič Breznik 2004: 7; Slovenska slovnica 2000: 116). Stopenjske tvorjenke namreč povezuje skupna besedotvorna podstava (oz. tvorjenje iz iste besedotvorne podstave), leksikalni (slovarski) pomeni posameznih stopenjskih tvorjenk pa so si sorodni oz. se povezujejo po pomenotvornih zakonih (metafora, metonimija ipd.).

1.2 V nadaljevanju bom analizirala besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, ki je sicer časovno močno odmaknjeno, vendar bo obravnavano s sinhronega vidika. To je besedje, ki ga s sinhronega stališča povezuje skupna besedotvorna podstava, ne da bi upoštevali razvojni potek od enega jezikovnega pojava do drugega. Diahroni vidik namreč zajema proces razvoja besedotvornega sistema v danem jeziku na podlagi postopne izmenjave danih dejstev z drugimi skozi čas in prostor. Nujno pa je opozoriti, da so tvorjenke nastajale na časovno različnih razvojnih stopnjah konkretnega jezika, v mlajših in starejših genetičnih predhodnikih, tudi v pisno nepotrjenih sinhronih stopnjah jezikovnih sistemov, saj besedotvorne verige nikoli niso posledica sočasnih besedotvornih postopkov (Furlan 2024: 33.)

1.3 Pogost način zapolnjevanja poimenovalnih vrzeli v 16. stoletju, ko je nastajal slovenski knjižni jezik, je bilo oblikovanje novih besed z besedotvornimi postopki. Vir za zgodovinsko leksiko 16. stoletja predstavlja prvi razlagalni zgodovinski slovar slovenskega jezika, najobsežnejši in najnatančnejši zgodovinski slovar kakega obdobja knjižnega jezika doslej, to je *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja (A–D)* (2021, spletni eSSKJ16 v letu 2022) in dva prirastka nastajajočega spletnega slovarja na portalu Fran (eSSKJ16 2023, eSSKJ16 2024, www.fran.si).²

² Tipološko slovar na kratko opredelimo takole: a) obravnava slovenski knjižni jezik v obdobju njegovega nastanka, tj. v času reformacije (1550–1595); b) temelj za izdelavo slovarja sta listkovni korpus (skupaj 3.169.000 pojavitev) in konkordance iz dveh knjig, dopolnjena z digitalnim *Korpusom 16* (<https://fran.si/korpus16/>); c) osnova za delo na slovarju je računalniški program iLex, ki slovarske podatke shranjuje v obliki baze xml; č) osnovne enote slovarja so občnoimenske enobesedne iztočnice, ki so posodobljene oziroma prečrkovane in združujejo več glasovnih različic; d) vsak slovarski sestavek prinaša popis pomenskih, slogovnih, oblikoslovnih, glasoslovnih, večkrat tudi skladenjskih pojavov in okoliščin rabe vsake iztočnice in večbesednih leksikalnih enot, povezanih z njo. Razvezava okrajšanih spletnih različic slovarja, podatki o avtorjih in glavnih urednikih gl. v: Viri in literatura.

2 Stopenjske tvorjenke

2.1 Izhodiščna (motivirajoča) in motivirana beseda

Izhodiščna ali motivirajoča beseda je lahko netvorjenka ali tvorjenka. To je besedotvorni predhodnik oz. beseda, iz katere se tvori nova, motivirana beseda. Prepoznavanje besedotvornega predhodnika je nujno, da lahko določimo smer tvorbe in stopnjo tvorbe konkretne tvorjenke (izpeljanke, sestavljenke, zloženske ipd.) ter potek besedotvornega niza. Tvorjenka ima glede na motivirajočo besedo načeloma spremenjene slovničnokategorialne lastnosti in se kot nova beseda tako na slovarski kot slovnični ravni obnaša samostojno, neodvisno od motivirajoče (Vidovič Muha 2000: 39). Toda določitev smeri tvorbe, tudi ob zavedanju, da o njej odloča pomen, dostikrat predstavlja problem.

2.2 Etimološka osvetlitev

V slovarskem konceptu *SSKJ16* (2021: 34, Splošno o slovarju) je zapisano, da na koncu vsakega slovarskega sestavka s prevzeto besedo v iztočnici dodajamo etimološko pojasnilo, tj. določamo jezik prevzema in/ali jezik posredovanja iz tretjega jezika (npr. *ajd*, E iz nem., prim. der Heide), pri nadaljnjih, višjestopenjskih tvorjenkah iz njih pa navajamo etimološko kazalko s sklicem na izhodiščno prevzeto besedo (*ajdovski* E gl. *ajd*; *ajdovsko* E gl. *ajd*; *ajdovščina* E gl. *ajd*). V postopku razmejevanja prevzetih motivirajočih besed (netvorjenk ali tvorjenk) od motiviranih (tvorjenk) v knjižnem jeziku 16. stoletja ugotavljam, da v nekaterih primerih lahko le z večjo ali manjšo zanesljivostjo določimo smer tvorbe. Povezave med motivirajočimi in motiviranimi besedami so namreč lahko le navidezne. Na primer: domnevam, da je iz nemščine prevzeta beseda *colner* (E iz nem., prim. der Zöllner) sprejeta v slovenščino že kot oblikovana tvorjenka, torej se tvorbeni postopek ni izvršil v slovenščini, temveč še v nemščini. Zato *colner* po vsej verjetnosti v slovenščini ni prvostopenjska tvorjenka iz prevzete besede *col* (*col*, E iz nem., prim. der Zoll), toliko bolj, ker je poleg *colner* (8 pojavitev v 5 knjigah) v knjižni slovenščini 16. stoletja izpričana tudi bolj frekventna besedotvorna različica s podomačenim priponskim obrazilom -ar: *colnar* (191 pojavitev v 13 knjigah, E gl. *colner*). Pri pridevniški izpeljanki *colnarski* (E gl. *colner*) pa ni dvoma; jezikovnosistemske je prvostopenjska tvorjenka, izvedena iz samostalnika *colnar*.

2.3 Smer in stopnja tvorbe

Zastavlja se vprašanje, ali je izhodiščna (motivirajoča) beseda za sprejem tujejezičnega izraza vedno samostalnik, iz katerega lahko izpeljemo prvo- in višjestopenjske tvorjenke, ali je morda prvenstven glagol.³ Glede na predviden čas prevzema je poimenovanje *pridiga* za pojem v krščanstvu 'govorno podajanje vsebinsko zaokrožene verske snovi' zelo staro.⁴ Izraz je prevzet neposredno iz nemščine (< srvn. *predige*, *breidige*, nem. *Predigt*)⁵ in je v slovenščini netvorjenka, po vsej verjetnosti je v slovenščini netvorjenka tudi *pridigar* (< der *Prediger*), ki ima v 16. stoletju brez izjeme poslovenjeno priponsko obrazilo -ar.⁶ Sistemsko so predvidljive prvostopenjske pridevniške in samostalniške tvorjenke iz prevzetih samostalnikov, ki imajo slovenska priponska obrazila, kot *pridigarjev*, *pridigarski*, *pridigarica*, *pridigarstvo*.⁷ Kako pa so se v slovenščino sprejemali nemški glagoli? Odločitev ni težka pri nemških glagolih na -ieren, npr. *evangelizirati* (< nem. *evangelisieren*), kjer je vidno natančno povzemanje strukture nemškega glagola, ki mu je dodan slovenski obrazilni morfem. Tudi pri drugih glagolih s prevzeto besedotvorno podstavo, npr. *pridigati/pridigovati* (< nem. *predigen*), je mogoč neposredni prevzem, saj se povsod nemški obrazilni morfem zamenja s slovenskim, pri kalkiranih glagolih pa gre za dobesedni prevod, npr. *čezpomagati* 'pomagati' (E po nem. *überhelfen*), *doliobešati* '1. 'obešati', 2. 'povešati' (E po nem. *herabhängen*); *dolioprati* 'sprati, oprati', 2. 'odstraniti, izbrisati' (E po nem. *abwaschen*), *domovpripeljati* 'vrniti' (E po nem. *heimbringen*). Vprašanje, ali je glagol prvostopenjska tvorjenka iz samostalnika *pridiga* ali pa je neposredno prevzet iz nemškega glagola,

³ To vprašanje sem si zastavila pri poskusu rekonstrukcije smeri tvorbe pri terminoloških tvorjenkah znotraj krščanske terminologije npr. pri samostalnikih, ki so lahko razumljeni kot netvorjenke in so izhodiščni (npr. *pridiga* < srvn. *predige*), v drugih primerih pa so samostalniki lahko prvostopenjske tvorjenke ali pa netvorjenke, ker so skoraj nespremenjene sprejete iz tujega jezika, npr. *pridigar* < *pridiga* ali *pridigar* < nem. der *Prediger* (Legan Ravnikar 2007: 193–194).

⁴ M. Šekli (2015: 37–38) prevzem uvršča v čas intenzivnih nemško-slovenskih jezikovnih stikov v visokem in poznem srednjem veku z doseljevanjem nemško govorečega prebivalstva na prvotno slovensko jezikovno ozemlje. Izposojenka *pridiga* naj bi bila sprejeta iz (bavarske) srednje visoke nemščine (v obdobju od ok. 1050 do ok. 1350).

⁵ Gl. Striedter-Temps 1963: 201.

⁶ Če bi bil besedotvorni predhodnik *pridiga*, bi bile sistemsko tvorjene izpeljanke lahko: **pridigatelj*, **pridiganik*, **pridigalec*.

⁷ Za najstarejšo knjižno slovenščino je značilno, da se na (pretežno iz nemščine ali z njenim posredovanjem iz latinščine) prevzete besedotvorne podstave pripenjajo slovenski obrazilni morfemi, predvsem priponska obrazila.

ostaja neodgovorjeno. Gl. preglednico tvorjenk (in njihovih glasovnih različic) s skupno besedotvorno podstavo, ki so razvrščene glede na stopnjo tvorbe:

- *pridiga/prediga* < srvn. *predige*;
- *pridigar/predigar* < der *Prediger*
 - *pridigarjev* (tvorjenke 1. stopnje)
 - *pridigarski/predigarski*
 - *predigarica*
 - *predigarstvo/pridigarstvo*
- *pridigovati/predigovati* < nem. *predigen* ali slov. *prediga/pridiga* [?]
 - *pridigovan/predigovan* (tvorjenke 1. stopnje)
 - *pridigovanje/predigovanje*
 - *pridigujoč/predigujoč*
- *pridigati/predigati* < nem. *predigen* ali slov. *prediga/pridiga* [?]
 - *pridigan* (tvorjenke 1. stopnje)
 - *pridiganje/prediganje*
 - *pridigajoč/predigajoč*

Smer tvorbe je ponekod sistemsko predvidljiva npr. pri pridevniških in samostalniških izpeljankah, tvorjenih iz prevzetega samostalnika, nepredvidljiva pa je npr. pri glagolskih tvorjenkah, potencialno tvorjenih iz tujejezičnega (v našem primeru nemškega) glagola ali iz v slovenščino prevzetega samostalnika. O smeri tvorbe tako pri prevzetih kot domačih besedah odloča tudi pomen, npr. iz glagola se tvorijo deležniki (*gajžlati* > *gajžlan*, *gvelbati* > *gvelban*, *brati* > *bran*), deležja (*brati* > *beroč¹* del., *beroč²* deležje) in glagolski samostalniki (*brati* > *branje*, *fordrati* > *fordranje*). Iz domačega samostalnika se izpeljujejo pridevniki (*črv* > *črviv/črvji*) ali iz pridevnika samostalniki in ponovno pridevniki (*črvojed* > *črvojedina* > *črvojedinst*), predvidljiva je smer oblikovanja konverznih besed, npr. posamostaljeni pridevniki iz pridevnika ali deležnika (*brumen* > *brumni*, *drugočrojen* > *drugočrojeni*), (izpridevniški) prislovi iz pridevnika (*grčki* > *grčki*, *brumen* > *brumno*, *brumski* > *brumski/brumsko*), modifikacijski samostalniki iz samostalnika (*črv* > *črvič*) ipd.

2.4 Besedotvorni nizi

Pri stopenjski metodi tvorjenke glede na stopnjo tvorjenosti oblikujejo besedotvorne nize. Vsak besedotvorni predhodnik je hierarhično nižje od naslednika. V knjižnem jeziku 16. stoletja je izpričanih veliko izpeljank s skupno besedotvorno podstavo. Če izpostavim vidik slovarskih pomenov stopenjskih tvorjenk, pa ista besedotvorna podstava še ne zagotavlja pomenske povezanosti med tvorjenkami. Pomenski kriterij, po katerem ne izvzemamo sprememb posameznega pomena po pomenotvornih zakonih, je pri tvorjenkah v razlagalnem slovarju vedno mogoče preveriti.

Pregled besedotvornih nizov v knjižni izdaji SSKJ16 in dveh prirastkov v spletni verziji je pokazal, da višjestopenjskost tvorbe v 16. stoletju še ni bila razvita. Visoko frekvenco izkazujejo le prvo- in drugostopenjske tvorjenke. Izstopajo prvostopenjske pridevniške izpeljanke, tvorjene iz prevzetega samostalnika nemškega ali latinskega izvora ali že podomačene oblike. Gl. primer:

Za farizeja 'pripadnika verske ločine pri Judih, ki je zelo strogo razlagala verske predpise' so obstajala v 16. stoletju naslednja poimenovanja:

- **farizej** (farizej, farize, ferizej) m, P 550, K 25⁸ (E gl. farizeus) '*pripadnik verske ločine pri Judih, ki je zelo strogo razlagala verske predpise*'; *farizej*
- **farizejer** m, P 183, K 15 (farizeer⁹, farizejer, farizer) (E iz nem., prim. der Pharisäer) (vzporedna tvorjenka je podomačena besedotvorna različica *farizejar* (farizear⁹))
- **farizeus** m, P 28, K 8 (E iz lat., prim. Pharisaeus)

Primer stopenjskih besedotvornih nizov (največkrat 1. stopnje, izjemoma 2. stopnje):

- *farizej*

| **farizejski**¹ (farizejski, farizajski, farizejeski) prid. '*ki se nanaša na farizeje*'; *farizejski* (tvorjenka 1. stopnje)

| **farizejski**² prisl. '*tako, da se kaže drugačnega, navadno boljšega, kot je*'; *hinavsko, farizejsko* (tvorjenka 2. stopnje prid. > prisl., čeprav se izrazna podoba ne spremeni)

⁸ V oklepaju za iztočnico so navedene glasovne različice. Kot zanimivost navajam število pojavitev v vseh knjižnih virih 16. stoletja (npr. *farizej* ima približno 550 pojavitev v 25 delih, *farizejer* je potrjen v natanko 183 primerih v 15 delih ipd.).

⁹ Prazen polkrožec opozarja na besede, za katere zaradi zapisa po tujejezičnih pravopisnih pravilih ni mogoče zanesljivo določiti njihovega izgovora.

farizejov (farizeov°, farizejov) prid. 1. 'ki se nanaša na farizeja'; farizejov, 2. 'ki se nanaša na farizeje'; farizejski (tvorjenka 1. stopnje)

farizejovski (farizeovski°) prid. 'ki se nanaša na farizeje'; farizejski (tvorjenka 2. stopnje)

farizejski prid. 'ki se nanaša na farizeje'; farizejski (tvorjenka 1. stopnje)

Prim. tudi:

▪ farizejer

farizejski (farizejski°) prid. 1. 'ki se nanaša na farizeje'; farizejski, 2. 'ki je podoben kot pri farizejih'; farizejski (tvorjenka 1. stopnje)

Leksikalni (slovarski) pomen tvorjenk se pri zgoraj navedenih besedotvornih nizih ujema, tudi metaforični pomenski prenos je vezan na osnovni leksikalni pomen (gl. *farizejski*² prisl; *farizejski* prid. 2. pomen). Toda enaka besedotvorna podstava še ne zagotavlja pomenske povezanosti leksemov iz iste besedne družine, kar je pogoj, da besedi nista le besednodružinsko povezani, temveč tudi del istega besedotvornega niza. Tak primer sta pridevnika *evangeliš* in *evangeliski*:¹⁰

evangeliš² prid. nepregib. /.../ *ki se nanaša na krščansko reformacijsko gibanje, ki izhaja iz luteranstva Augsburgske veroizpovedi; evangeličanski*: Per tim [pridigar] Prerokuie, de ta praua fueta Kerfzhanska Cerkou, ty **Euangelish** ludie, bodo mnogetera leita od Papeshnikou inu Turkou dofti terpeli TT 1577, 345 *evangeličani*

E iz nem., prim. evangelisch [A. L. R.]

evangeliski² -a -o prid. /.../

1. *ki se nanaša na Kristusovo oznanilo božjega razodetja o odrešenju sveta; evangelijski*: Inu de vfiga Criftufeuiga faslushena, nega prauice inu fuetufti bomo dileshni le skufi to Vero. Inu de ta Vera, ta Boshya miloft inu te **Euangeliske** oblube, moraiu vkupe biti, inu fe ne mogo lozhiti narafen TT 1557, r1b /.../

¹⁰ Izjema je tretji pomen izpeljanke, kjer se pomena, če je *evangeliski* natančneje določen s prilastkom, prekrivata.

2. ki se nanaša na spis iz prvih stoletij krščanstva, v katerem so zapisane prve interpretacije Kristusovega življenja, delovanja in nauka; evangelijski: Sakai fveti Duh je poflan, da naf opomini tih rézhi, katere ie Chriftuf uzhil. Obtore kadar edan od tih, kijr fe hvalio da imaiio fvetiga Duha, kai pravi od fam febe, inu nekar is tih **Evangeliških** pífmih[!], ne veriamite KB 1566, E7a /.../

3. tudi v zvezi s pravi ki se nanaša na krščansko reformacijsko gibanje, ki izhaja iz luteranstva Augsburgske veroizpovedi; evangeličanski: Obtú ty, kir fdai gouore, de ta fadashna nasha **Euangeliska** Vera ie noua, od Lutaria gori poftaulena, Inu de taciga fouuraftua, krega inu refdilena fa volo te Vere, inu tacih fmeshnau inu nadlug poprei nei bilu, kriuu imaiio, inu fubper ta Euangelium, inu fubper vfe S. pífmu gouore TT 1557, i1b /.../ E gl. evangeliš [A. L. R.]

Iz navedenega je razvidno, da večstopenjske tvorjenke znotraj besedotvornih nizov izkazujejo hierarhično (vertikalno) razporeditev tvorjenk. Glede na število tvorbenih stopenj pa vsak besedotvorni niz izkazuje večjo ali manjšo produktivnost besedotvorne podstave.

3 Besedotvorne različice

Besedotvorne različice ali variante predstavljajo primere vzporedne (horizontalne) tvorbe, tvorjenost pa je istostopenjska. Namreč, besedotvorne različice so tvorjenke, pri katerih se na enako besedotvorno podstavo pripenjajo različni obrazilni morfemi.¹¹ V središču obravnave besedotvornih različic so besedotvorni pomeni konkretnih obrazilnih morfemov, raziskovanje rabe in ugotavljanje produktivnosti posameznih obrazilnih morfemov (priponskih, predponskih idr.) za posamezne besedotvorne pomene ter prepoznavanje konkurenčnih razmerij med njimi.

Veliko število besedotvornih različic je prepoznavna značilnost tvorjenk, predvsem izpeljank v času normiranja knjižnega jezika 16. stoletja, ko so se pojavile velike potrebe po poimenovanju različnih pojavov, pojmov, predmetov

¹¹ Besedotvorne različice imajo lahko sopomenska priponska obrazila, kar razkriva slovarska obravnava vsakokratne tvorjenke. Izpričan mora biti vsaj en skupen slovarski pomen, npr. za pomen 'zdržnost (od spolnih odnosov)' imamo tri sopomenske različice: prevladuje *čistoča*, redko se v gradivu 16. stoletja pojavljata *čistoča* in *čistota* (Legan Ravnikar 2022: 143–144).

materialne kulture idr. Jezik 16. stoletja vsebuje mnoge (poskusne) izpeljanke, analiza besedotvornih pomenov priponskih obrazil pa je pokazala, da besedotvornega pomena dostikrat ni mogoče razložiti s pretvorbo v sinhrono določeno skladijsko podstavo, ker se ta vedno ne prekriva s stanjem v sodobni (knjižni) slovenščini.¹² Gre za pojav besedotvornopomenske nediferenciacije obrazilnih morfemov, ki ima več vzrokov.¹³ Do tvorbenih napak je prihajalo tudi zaradi nepoznavanja zakonitosti besedotvornega sistema, oz. ker je pomensko razmejevanje šele potekalo, *abelski* 'Abelov', *balzamski* 'balzamov', *cimermanski* 'tesarjev' ipd.

4 Sklep

Ugotavljam, da leksikografi pri redakcijah slovarskih sestavkov v obravnavanem zgodovinskem slovarju uporabljamo metodološke pristope stopenjskega besedotvorja, ki smo jih razvili iz praktičnih potreb. S sledenjem tvorjenkam tako na vertikalni osi tvorbe (stopenjski besedotvorni nizi) kot horizontalni (besedotvorne variante) uredniki *SSKJ16* ugotavljamo ne le besedotvorne zakonitosti slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja in posebnosti v primerjavi s sodobno tvorbo, temveč tudi zakonitosti pomenotvorja tistega časa.

Literatura in viri

eSSKJ16 (2022–) = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Spletni rastoči slovar na www.fran.si (dostop 11. 12. 2024)

¹² Klasifikacija tvorjenk po besedotvornopomenskih kategorijah je namreč pokazala, da zgodovinskega gradiva ne moremo analizirati ločeno od sobesedila. Slovarski pomen izpeljank s pomensko nediferenciranim priponskim obrazilom je razviden šele iz rabe v vsakokratni besedni zvezi ali v širšem besedilnem okolju. Gre za t. i. večpomenskost besedotvornih obrazil, npr. *cesarjev* 1. 'ki se nanaša na cesarja'; *cesarjev* (cesarjeva volja); 2. 'ki se nanaša na cesarje'; *cesarski* (cesarjeva oblast) : *cesarski* 1. 'ki se nanaša na cesarje, cesarstvo'; *cesarski* (cesarske zapovedi); 2. 'ki se nanaša na cesarja'; *cesarjev* (cesarska zapoved, to zapoved je izrekel konkretni cesar) (Legan Ravnikar 2021: 259).

¹³ Na primer neupoštevanje skromne pisne in govorne tradicije javne rabe slovenščine, odvisnost od jezikovnega znanja in besedotvornih zmožnosti posameznega protestantskega pisca, etnične in narečne pripadnosti, celo od besedilnih vrst knjižnih izdaj 16. stoletja (Legan Ravnikar 2021: 255). Znano je, in to je potrdila tudi slovarska obravnava besedišča 16. stoletja, da so bili nekateri tvorbeni modeli izpeljave arhaični oz. časovno zaznamovani že v 16. stoletju.

- eSSKJ16 2023 = Legan Ravnikar, Andreja, Čepar, Metod, Jelovšek, Alenka, Trivunović, Eva, Trojar, Mitja, Legan Ravnikar, Andreja (glavni urednik), Čepar, Metod (glavni urednik), Jelovšek, Alenka (glavni urednik), Trivunović, Eva (glavni urednik), Trojar, Mitja (glavni urednik). *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja 2023*. Ljubljana: Založba ZRC, 2024. 1 spletni vir (1 datoteka PDF (118 str.)). Zbirka Rastoči slovarji. <https://doi.org/10.3986/9789610508502>, Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si, DOI: 10.3986/9789610508502.
- eSSKJ16 2024 = Legan Ravnikar, Andreja, Čepar, Metod, Jelovšek, Alenka, Trivunović, Eva, Trojar, Mitja, Legan Ravnikar, Andreja (glavni urednik), Čepar, Metod (glavni urednik), Jelovšek, Alenka (glavni urednik), Trivunović, Eva (glavni urednik), Trojar, Mitja (glavni urednik). *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja 2024*. 1. e-izd. Ljubljana: Založba ZRC, 2025. 1 spletni vir (1 datoteka PDF (190 str.)). Rastoči slovarji. <https://doi.org/10.3986/9789610510215>, Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si, DOI: 10.3986/9789610510215.
- Furlan, Metka, 2024: Besedna družina s sinhronega in diahronega zornega kota = The word family from a synchronic and diachronic point of view. V: *Stopenjsko besedotvorje: 23. mednarodna znanstvena konferenca Komisije za besedotvorje pri Mednarodnem slavističnem komiteju : zbornik povzetkov : Ljubljana, 17.-20. 9. 2024 = Multistage word formation : 23rd International Conference of the Commission on Word Formation of the International Committee of Slavists : book of abstracts : Ljubljana, September 17-20, 2024*. Ur. Boris Kern idr. Ljubljana: Založba ZRC. 33–35.
- Kern, Boris, 2015: Slovarska obravnava stopenjskih tvorjenk v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. V: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ur. Mojca Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Del 1. 377–384. Obdobja, Simpozij, 34 = Symposium, 34. <http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp34/zbornik%201/Kern.pdf>.
- Kern, Boris, 2017: *Stopenjsko besedotvorje : na primeru glagolov čutnega zaznavanja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Zbirka Lingua Slovenica, 11. Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si.
- Legan Ravnikar, Andreja, 2007: Izsamostalniške krščanske terminološke tvorjenke v razvoju slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija*, letn. 55, št. 1–2. [191]–209. Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si.
- Legan Ravnikar, Andreja, 2021: Besedotvorne značilnosti knjižne slovenščine 16. stoletja v primerjavi s sodobno (knjižno) rabo. V: *Slovenski jezik med slovanskimi jeziki : [Slovenski slavistični kongres, Monošter/Szentgotthárd in Moravske Toplice, 30. september – 2. oktober 2021]*. Ur. Matej Šekli, Lidija Rezoničnik. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 31. 253–262.
- Legan Ravnikar, Andreja, 2022: Besedotvorje v Bohoričevi slovnici (1584) primerjalno s tvorjenkami v zgodovinskem *Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. V: *Novi pogledi na Adama Bohoriča*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razprave, 26. 135–159.
- SSKJ16 = Ahačič, Kozma, Čepar, Metod, Jelovšek, Alenka, Legan Ravnikar, Andreja, Merše, Majda, Narat, Jožica, Novak, France, Premk, Francka, Ahačič, Kozma (glavni urednik), Čepar, Metod (glavni urednik), Jelovšek, Alenka (glavni urednik), Legan Ravnikar, Andreja (glavni urednik), Merše, Majda (glavni urednik), Narat, Jožica (glavni urednik),

- Novak, France (glavni urednik). *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. A–D*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021. 753 str. Zbirka Slovarji.
- Stramljič Breznik, Irena, 2004: *Besednodružinski slovar slovenskega jezika : poskusni zvezek za iztočnice na B*. Maribor: Slavistično društvo. Zbirka Zora, Priročniki, 1.
- Striedter-Temps, Hildegard, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wiesbaden: Im Kommission bei Otto Harrassowitz.
- Šekli, Matej, 2015: Pomenska polja nemških izposojenk v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski*, letn. 21, št. 2. 31–44.
- Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja.
- Vidovič Muha, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje : govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Razprave Filozofske fakultete.

WORD-FORMATION CHAINS IN THE SIXTEENTH-CENTURY SLOVENIAN LITERARY LANGUAGE FROM A GRAMMATICAL AND LEXICOGRAPHICAL PERSPECTIVE

Multistage derivatives are described as groups of formed (motivated) words arranged hierarchically around a base (motivating) word. Using the example of sixteenth century Slovenian literary lexicon, I investigated from a synchronic perspective the borrowed words and their derivatives, which often filled in the naming gaps. In the process of distinguishing motivating (base) words from motivated words (derivatives) in the sixteenth-century literary language, I have found that it we can determine the direction of formation of a particular derivative and, consequently, the stage of formation only in terms of greater or lesser probability. In such cases, the links between motivating and motivated words are only suppositious. For example: the word *colner* (< German *der Zölner*), borrowed from German, entered Slovenian as a derivative, so the word-formation process had not taken place in Slovenian, but already in German. *Colner* and the more nativized word-formation variant *colnar* are not derivatives in Slovenian, as they were directly borrowed from German, and the adjectival derivative *colnarski* is a first-stage derivative from the word-forming antecedent *colnar*. The first- or second-stage derivaitvies are mainly attested, while the higher-stage derivatives were not yet developed in the sixteenth century.

Word-formation variants are examples of parallel (horizontal) formation, and are considered to be same-stage derivatives. The greater number of

word-formation variants was a distinctive feature of derivatives at the time of the standardization of the oldest literary Slovenian. It had many (provisional) derivatives, and the analysis of the word-forming meanings of suffixes has shown that the word-forming meaning cannot often be explained by conversion into a synchronously defined syntactic base. As in the case of the identification of word-formation chains, the meaning of the word-formation variants is revealed only by their contextual usage, e.g. *cimermanski* 'of a carpenter', *človečki/človeški* 'human' and 'of a man'.

By tracing both the vertical axis of formation (multistage word-formation chains) and the horizontal axis (word-formation variants), the editors of SSKJ16/eSSKJ16 establish not only the regularities of the word formation in sixteenth century Slovenian literary language, but also the regularities of sense-formation at that time.

KEYWORDS: Slovenian, the oldest literary lexicon of the 16th century, lexicography, multistage derivatives, word-formation chains, word-formation variants